

УДК 342.56

Ю. Полянський,професор, проректор з методичної та виховної роботи
Національного університету «Одеська юридична академія»,
Заслужений юрист України**В. Долежан,**доктор юридичних наук, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУДОВІЙ ВЛАДІ – НАДІЙНУ КОНСТИТУЦІЙНУ ОСНОВУ

Як учасники громадського обговорення проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною комісією (м. Одеса, 9 жовтня 2015 р.), вважаємо за потрібне висловити думку щодо окремих положень зазначеного документа. Безумовно, у загальних рисах цей проект вирішує основні проблеми, що стосуються судоустрою, статусу суддів, а також функціонування таких суміжних правових інститутів, як прокуратура й адвокатура, на чому давно наголошували науковці-юристи та практики. Отже, діяльність комісії, безумовно, дала вагомий результат.

Проте це не означає, що на заключному етапі конституційної реформи, зокрема на парламентському рівні, уже не виникне спірних питань, які потребують додаткового узгодження. Особливістю конституційно-правового будівництва, на відміну від поточної правотворчості, є особлива складність внесення змін і доповнень до Основного Закону. Тому існує потреба уважно продумати окремі положення проекту в напрямі їх удосконалення. Це стосується як змісту, так і форми викладу цього документа з огляду на те, що в цій важливій справі не може бути дрібниць, а окремі конституційні норми мають бути виписані максимально чітко. За цією ознакою конституційні норми мають стати зразком правотворчості.

Саме із цих позицій вважаємо за потрібне висловити зауваження до окремих положень проекту.

Почнемо з розділу VIII «Правосуддя». Ця назва фігурує в чинній редакції Основного Закону, хоча, на нашу думку, вона не повністю охоплює його зміст. Сучасна наукова доктрина виходить із того, що правосуддя – це «...правозастосовча діяльність суду з розгляду й вирішення у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції справ із метою охорони прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави» [1, с. 50]. Деякі аспекти власне правосуддя викладені в ст. 126 чинної Конституції України. Проте вони стосуються питань судоустрою та статусу суддів і дістали розвиток у відповідних процесуальних кодексах. Оскільки відповідно до статті ст. 6 Основного Закону державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову, то відповідний розділ Конституції України треба так і назвати – «Судова влада», що виключить будь-які хибні й сумнівні тлумачення його змісту.

Частину 2 ст. 124 Конституції України в чинній редакції «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі» автори проекту вирішили розширити та пропонують викласти її так: «Юрисдикція судів поширюється на будь-які спори щодо прав та обов'язків особи й будь-яке кримінальне обвинувачення проти неї. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи».

Така спроба конкретизації існуючої норми Конституції України уявляється невдалою, крім того, вона не доведена до кінця, оскільки автори поправки вважають необхідним віднести до компетенції судів також інші справи, передбачені законом. Це зумовлює появу сумнівів у здатності судів брати до провадження інші спори щодо реалізації права й універсальності судової компетенції в цій сфері. Отже, положення зазначеної норми краще залишити в недоторканності, хіба що словосполучення «в державі» доцільно замінити на «в суспільстві».

На жаль, в авторів проекту не виникло зауважень щодо змісту ч. 4 ст. 124 Конституції України в чинній редакції, яка містить таке положення: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних». Здійснення судочинства народом, тобто громадою, у сучасних умовах уявити неможливо. Участь у судочинстві має здійснювати не безпосередньо народ, а його представники. Власне народ представляють і професійні судді. Отже, відповідну норму краще викласти так: «Участь у здійсненні правосуддя у випадках і порядку, передбачених законом, беруть народні засідателі та присяжні».

Досить невиразним і неконкретним є положення чинної та запропонованої редакції ч. 2 ст. 126 Основного Закону, у якій зазначено: «Вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється». Буквальне тлумачення цієї норми призведе до того, що учасника судового процесу можна буде притягнути до відповідальності за його позицію щодо справи, висловлену публічно. Тому зазначену норму краще викласти так: «Протиправне втручання в діяльність судді зі здійснення правосуддя, а також прояв неповаги до суду та судді тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом».

Навряд чи потрібно відобразити в тексті Конституції України таку підставу для припинення повноважень судді, як його смерть (п. 4 ч. 5), адже факт

здійснення судочинства «мертвими душами» поки що не зафіксовано.

Це стосується й такої підстави для припинення повноважень судді, як «набрання сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину». За які ще «гріхи», крім кримінального правопорушення, можна винести обвинувальний вирок?

Спірним є положення ч. 2 ст. 127 стосовно неможливості членства судді в профспілках. Проти такого обмеження виступала у своїх попередніх висновках Венеціанська комісія. Професійні спілки не займаються політичною діяльністю, а захищають винятково соціальні права своїх членів. До речі, таке обмеження не передбачено ст. 18 чинного Закону України «Про прокуратуру».

У статті ч. 1 ст. 129 проекту передбачено: «Суддя під час здійснення судочинства є незалежним і керується верховенством права».

Принцип верховенства права відтворено також у п. 1 ч. 2 цієї статті. Навряд чи є потреба в такому дублюванні. Водночас важко погодитися з тим, що із цієї частини виключено принцип законності, який хоча є частиною принципу верховенства права, проте не співпадає з ним (п. 40 Висновку Венеціанської комісії «Звіт щодо верховенства права» № 1512/2009 від 18 березня 2011 р.).

Пунктом 9 ч. 2 ст. 129 чинної Конституції України й відповідної норми проекту передбачено такий принцип правосуддя, як обов'язковість судових рішень. Поряд із цим авторами законопроекту запропоновано включити до Конституції України ст. 129-1 такого змісту: «Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд».

На нашу думку, фразу «Судові рішення виносяться іменем України» доцільно включити до ч. 1 ст. 129 Основного Закону, а решту треба вико-

ристати для конкретизації п. 9 ст. 129 Конституції України.

У такому разі відпаде потреба у включенні до Основного Закону статті під додатковим номером.

На нашу думку, навряд чи є потреба використання в Конституції України назви «Вища рада правосуддя» замість назви «Вища рада юстиції», оскільки термін «юстиція» має латинське походження та, з одного боку, є синонімом терміна «правосуддя», а з іншого – розглядається як система судових і пов'язаних із їх діяльністю органів [2, с. 498]. Очевидно, термін «Вища рада юстиції» краще сприйматиметься європейською юридичною громадськістю.

Останнім часом у чинному Законі України «Про прокуратуру» (постреформаторському) на вимогу європейських структур була істотно звужена функція представництва прокурором інтересів громадян або держави в суді. Автори конституційного проекту пішли в цьому напрямі ще далі: пропонується повністю усунути прокуратури від участі в захисті в суді прав і законних інтересів громадян. Цікаво, як поставляться зранені та скалічені в АТО українські бійці або їх сім'ї, одержавши бюрократичні відписки такого типу: «Я Вас (або їх) на Донбас не посилав!». Адже прокурор позбавляється будь-яких повноважень для ініціювання повнення порушених прав у судовому порядку, а це могло б стати важливим завданням передусім військових прокуратур.

Формальним стає також можливість захищати силами прокуратури інтереси держави, особливо після того, як на прокурора поряд з іншими позивачами було покладено обов'язок сплачувати судовий збір. Чи не з власної кишені брати йому ці гроші?

Серйозні зауваження викликає норма ст. 131-2 проекту, у якій зазначено: «Винятково адвокат здійснює представництво в суді».

Громадянин, особливо з юридичною освітою, сам здатен вирішувати, чи захищати свої права в суді самостійно

або з допомогою адвоката. Що ж стосується юридичних осіб, то на практиці частина з них вдається до послуг адвокатських формувань, укладаючи з ними договори на юридичне обслуговування. Інші тримають власний штат юрисконсультств, які мають здійснювати представництво в суді інтересів підприємств, господарських чи інших організацій. Навіщо нав'язувати їм адвоката, якого вони не знають і якому, можливо, не довіряють? Монополізація в цій сфері, як і будь-яка інша монополізація, може завдати лише шкоди.

Насамкінець, маємо зауваження щодо правового статусу Конституційного Суду України (далі – КСУ) та особливостей його повноважень. Серед учених-юристів немає єдиної точки зору щодо того, чи є КСУ складовою частиною судової системи України або перебуває поза нею, здійснюючи попередній або наступний контроль за законністю, а точніше, конституційністю актів вищих органів державної влади чи посадових осіб держави.

Очевидно, що автори конституційного проекту зупинилися на першому варіанті, із чим варто погодитися. У ч. 2 ст. 147 проекту зазначено: «Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості ухвалених ним рішень і висновків». До цих принципів треба додати принцип змагальності, оскільки КСУ розглядає хоча й специфічні, проте правові спори, передусім щодо конституційності чи неконституційності правових актів, що властиве саме судам. Ці спори можуть виникати також із приводу тлумачення тих чи інших нормативних актів, а де існують спори на ґрунті застосування норм права, там наявна змагальність, властива судовому розгляду.

Позитивним кроком було б надання громадянам права звертатися до КСУ з конституційними скаргами (ст. 151-1 проекту).

Водночас є проблематичним віднесення до компетенції КСУ «вирішення

питання за зверненням Президента України про відповідність Конституції України акта голови громади, ради громади, районної, обласної ради». Очевидно, маються на увазі запропоновані іншим проектом зміни до Конституції України щодо децентралізації влади. Проте хіба ж це децентралізація, коли голова держави особисто звертається до КСУ щодо неконституційності актів місцевої влади? Крім того, він робитиме це не з власної ініціативи, а за зверненням префекта чи посадової особи місцевого рівня, якому до того ж важко буде відрізнити неконституційність від незаконності акта. Очевидно, доцільніше покласти відповідні обов'язки на адміністративні суди.

На нашу думку, усі названі проблеми вимагають невідкладного вирішення.

Ключові слова: конституційна реформа, суд, судова реформа, судоустрой, статус суддів.

У статті проаналізовано результати обговорення науковцями Національного університету «Одеська юридична академія» проекту змін до Конституції України в частині правосуддя. Висловлено пропозиції з удосконалення принципів судової влади: судоустрою, статусу суддів, а також діяльності прокуратури та адвокатури.

В статті проаналізовані результати обговорення ученими Національного університету «Одеська юридична академія» проекту змін до Конституції України в частині правосуддя. Висказані пропозиції по совершенствованию принципов судебной власти: судоустройства, статуса судей, а также деятельности прокуратуры и адвокатуры.

The article is dedicated to the results of discussion of the amendments to the Constitution of Ukraine in a sphere of judiciary, proposed by National University "Odessa Law Academy" scholars. There were formulated proposals for further development of judiciary principles, as well: judicial system, status of a judge, prosecutorial and defense bar activities.

Література

1. Малярченко В.Т. Правосуддя / В.Т. Малярченко // Юридична енциклопедія : у 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 5. – 2003. – С. 50.

2. Шемшученко Ю.С. Юстиція / Ю.С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : у 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 6. – 2004. – С. 498.

